

ляє про незацікавленість у цих областях. 4. Цей протокол зберігатиметься обома сторонами в суворій таємниці.

17.09.1939 СРСР напав на Польщу. 21 вересня радянські й німецькі представники підписали формальний договір про координацію військових дій у Польщі. Через одинадцять днів після вторгнення СРСР до Польщі до секретного протоколу було внесено зміни договором про дружбу й кордони між СРСР та Німеччиною: Німеччині передано більшу частину Польщі, а Литва перейшла у сферу впливу СРСР. 8 жовтня 1939 р. узгоджено новий договір між Німеччиною та СРСР. Естонія, Латвія й Литва були змушені підписати Пакт про оборону та взаємну допомогу, який дозволяв розміщення радянських військ на їхній території. Цей договір став однією з причин, які призвели до початку війни, дали можливість Німеччині витримати торговельну блокаду з боку Великої Британії.

Брик Н.
НУЦЗУ

ЖИТТЯ ОСТАРБАЙТЕРІВ 1941–1942 рр.

Понад 60 років тому в Європі закінчилася Друга світова війна, у якій знищили один із найжорстокіших тоталітарних режимів ХХ ст. – німецький націонал-соціалізм. І хоча сплигло багато часу, про ті події пам'ятає кожна мисляча людина, оскільки Друга світова війна не мала аналогів серед інших конфліктів в історії та залишила свій відбиток на геополітичній карті світу й на долях майже всіх людей, які мешкали в країнах – учасниках воєнних дій.

Актуальність теми зумовлено тим, що однією з найстрашніших трагедій Другої світової війни була доля радянських громадян, яких вивезли на роботи до Німеччини або які потрапили до концентраційних таборів. Використання іноземців в економіці Третього Райху було однією з найбільших суперечностей нацистської ідеології та практики під час війни. Особливо це стосувалося робітників зі Сходу – остарбайтерів, яких згідно з націонал-соціалістичною ідеологією вважали недолюдками. Про їх трагічну долю О. Довженко 26 листопада 1945 р. у своєму щоденнику писав: «Німці пограбували нас найлютішим чином: вони забрали до Німеччини наших дітей, велику кількість підлітків років по 12–13 вивезено для оні-

мечування й праці. <...> Фашисти завдали нашому нещасному народові тяжких ран <...> на майбутнє, і ми довго це відчуватимемо» .

Під час Другої світової війни на економіку нацистської Німеччини працювали мільйони іноземців. Для остарбайтерів було встановлено найгірші умови життя порівняно з іншими примусовими робітниками Європи. Радянські цивільні люди працювали у промисловості, сільському й домашньому господарствах Німеччини та були обмежені у праві щодо пересування; харчування, умови праці й медичного обслуговування були незадовільними та ставили людину на межу виживання. Із самого початку наших співвітчизників розглядали як військовополонених і лише під тиском міністерства озброєнь і боєприпасів прирівняли до цивільних. Остарбайтери не мали права без дозволу покидати трудові табори, знімати принизливий знак «Ост» тощо.

У Райху діяли організації, які намагалися полегшити тяжку долю остарбайтерів. Серед них було Українське національне об'єднання (УНО), яке опікувалося працівниками з Галичини й намагалося поширити свій вплив на них. Німецька влада дозволила УНО тільки проводити концерти бандуристів для українських остарбайтерів. Позитивною для наших співвітчизників була діяльність Власівського руху: саме за сприяння генерала А. Власова остарбайтерів у січні 1945 року прирівняли до робітників із країн Західної Європи.

Незважаючи на погане харчування й недостатню медичну опіку, остарбайтери показали добрі результати роботи в той час, як радянські цивільні працівники знаходили час на дозвілля, яке складалося з читання книжок, газет і навіть іноді – із відвідування кінотеатрів.

Ясногор В.
НМетАУ

ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СТАЛІНГРАДСЬКОЇ БИТВИ (до 70-річчя битви на Волзі)

Сталінградську битву, яка відбулася з 17.07.1942 по 02.02.1943, пов'язують із початком корінного перелому у Великій Вітчизняній і Другій світовій війнах. Воєнні історики поділяють цей період на такі етапи: облога Сталінграда, бойові дії в місті та контрнаступ Червоної Армії.

Захоплення цього міста Гітлерові було важливим як економічно (бо послабляв економіку СРСР, зменшував постачання Червоної Армії), так і політично (з погляду пропаганди й ідеології): адже місто названо прізвиськом Сталіна.

У Сталінградській битві брали участь війська Сталінградського, Південно-Східного й Донського фронтів, очолювані прославленими полководцями Червоної Армії: Маршалом Радянського Союзу С. К. Тимошенком, генерал-лейтенантом В. М. Гордовим, генерал-полковником А. І. Єрьоменком, генерал-лейтенантами К. К. Рокоссовським і М. Ф. Ватутіним. Фашистськими військами командував генерал-фельдмаршал Ф. Паулюс.

Як відомо, під Сталінградом розгромлено 22 німецькі дивізії (330 тис. чол.). Залишки 6-ої німецько-фашистської армії на чолі з Паулюсом здалися в полон (91 тис. чол.) Для Червоної Армії ця перемога була пов'язана зі значними втратами (близько 600 000 тис. чол., майже півтори тис. танків).

У чому ж полягає історичне значення цієї битви? По-перше, битва принесла нам перемогу, вона зломилася в німців дух воєнної непереможної машини. По-друге, це безцінний досвід, набутий радянськими військами. За час цієї битви фашисти зазнали величезних утрат, які, за підрахунками фахівців, становлять близько 1,5 млн. осіб, або чверть від усього складу німецької армії, що воювала на радянсько-німецькому фронті. По-третє, це дало змогу нашій Червоній Армії перехопити стратегічну ініціативу у війні. По-четверте, розгром німецько-фашистських військ під Сталінградом мав велике міжнародне значення (остаточно знівельовано міжнародний престиж Німеччини). Сталінградська перемога мала великий морально-політичний вплив на учасників антифашистської боротьби, дала поштовх руху Опору в країнах Європи та Азії. Поразка великого стратегічного угруповання противника – серйозний удар по всьому блоку фашистських держав. Із гітлерівської коаліції вийшла Італія, почалися внутрішньополітичні кризи в Угорщині, Румунії та інших країнах-сателітах гітлерівської Німеччини. Японія була змушена відмовитися від планів активних дій проти Радянського Союзу. Серед правлячих кіл Туреччини посилювалося прагнення зберегти нейтралітет.

Перемогу у Сталінградській битві вдалося здобути завдяки об'єднанню зусиль усіх народів СРСР, потужній економічній базі, безмежній стійкості бійців і командирів та їх високій бойовій майстерності. Серед Героїв Радянського Союзу, удостоєних цього звання за Сталінград, є представники десяти національностей, а серед захисників легендарного Будинку Павлова – дев'яти національностей. Батьківщина гідно відзначила подвиг наших військ у цій битві. Десятки тисяч воїнів відзначено державними нагородами, а 112 бійців і командирів стали Героями Радянського Союзу. У кінці 1942 р. Президія Верховної Ради СРСР заснувала медаль «За оборону Сталінграда», якою нагородили близько 700 000 учасників великої битви. На честь захисників Сталінграда на Мамаєвому кургані споруджено величний пам'ятник-ансамбль. І нині Державний музей-панорама «Сталінградська битва» є найбільш відвідуваним у Волгограді.

Отже, Сталінградська битва – зразок мужності радянських людей у боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками, приклад непорушності інтернаціональної дружби радянських республік у тяжке воєнне лихоліття. Ця битва стала важливою віхою в порятунку людства від фашистської чуми.

Шкабко С.
КНУ ім. Тараса Шевченка

ОПОЗИЦІЙНИЙ РУХ В УКРАЇНІ У II ПОЛОВИНІ 1970-х – НА ПОЧАТКУ 1990-х рр.

Нові суспільно-політичні умови, що склалися після здобуття Україною незалежності 1991 року, характеризуються переглядом багатьох концептуальних положень радянської історіографії разом з активним науковим пошуком історичної правди. Щоб він здійснювався активно й ефективно, потрібні нові праці, покликані вивести історичну думку на новий рівень розвитку. Ці дослідження дадуть змогу звернутися до розгляду заборонених або раніше закритих тем, до створення об'єктивних, науково обґрунтованих праць. Одним із пріоритетних напрямків сучасної історичної науки є вивчення проблем державного відродження українського народу. У зв'язку із цим актуальною є тема опозиційного руху в

Українській РСР другої половини 70-х – початку 90-х рр. ХХ ст., оскільки він є яскравим виявом прагнення нашого народу до відродження власної державності, національної ідентичності та дотримання декларованих прав і свобод громадян.

Багато проблем, пов'язаних зі становленням України як правової держави та формуванням громадянського суспільства, лежать у площині цивілізованих відносин влади й опозиції, притаманних багатьом розвинутих західним країнам. Тому, прагнучи вийти на новий рівень зв'язків із розвинутими європейськими країнами, Україна повинна налагодити відповідні демократичні форми спілкування між громадянами та владними структурами всередині держави. Цьому сприятиме вивчення правозахисного руху в Україні II половини 70-х – початку 90-х рр. ХХ ст., оскільки аналіз набутого досвіду боротьби громадян за свої права дасть можливість прогнозувати й моделювати історичне майбутнє України. Уважаємо, що подальше вивчення правозахисного руху в Україні нині неможливе без комплексних досліджень, які б підбили підсумки у вивченні цієї проблеми, виявили прогалини та недостатньо або однобічно висвітлені питання, а також окреслили перспективи для майбутніх наукових пошуків.

Об'єктом розвідки є правозахисний рух в Україні у 70–90-х рр. ХХ ст. Предметом дослідження є діяльність правозахисників і діячів опозиції, підпільних груп, неформальних об'єднань, товариств, партій і рухів, організацій, окремих осіб в республіці в зазначений період. Хронологічні межі дослідження охоплюють період із другої половини 1970-х рр. до початку 1990-х рр. ХХ ст. Вибір нижньої межі дослідження зумовлений перетворенням дисидентського руху на правозахисний рух. Верхня межа дослідження – початок 1990-х рр., коли національно-визвольний рух перетворився на політичну опозицію владі й досяг стратегічної мети – проголошення незалежності України.

Тема українського дисидентського руху привернула особливу увагу вітчизняних істориків лише після здобуття Україною незалежності. У нашій країні з'явилися дослідження Ю. Курносова, Г. Касьянова, А. Русначенка, Ю. Зайцева, Т. Батенка, Ю. Данилюка, О. Бажана й деяких інших істориків, у яких розглядається дисидентський рух в Україні в

1950–1980-і роки. Практичне значення вивчення опозиційного руху полягає в тому, що фактичні матеріали можуть бути використані в навчальному процесі, під час розроблення проблематики семінарських занять, методичних матеріалів, конференцій, спецкурсів з історії України, громадських рухів II половини 70-х – початку 90-х рр. XX ст.

Федосов Я.
НТУ «ХПИ»

ВОЙНА В АФГАНИСТАНЕ: ВОСПОМИНАНИЯ УЧАСТНИКОВ

23 года назад советские войска, выполнив все поставленные боевые задачи, организованно покинули территорию Демократической Республики Афганистан. Война, которая затронула не одно поколение и была значимым событием в истории страны, закончилась. Однако до сих пор остаётся масса вопросов и заблуждений относительно тех далёких событий, на которые можно попытаться ответить словами участников боевых действий.

На данный момент, к сожалению, при попытке узнать что-то о войне в Афганистане многие, отвечая, рассуждают, что война была бессмысленной и погибали там ни за что, войска несли тяжёлые необоснованные потери, в армии творился беспредел, жестокое отношение к населению было нормой и т. д. Сейчас подобные высказывания очень популярны, как и «поливание грязью» родной истории и страны, но являются необоснованными. Ответить и дать характеристику приведённым выше вопросам попытаемся словами потомственного офицера и военного журналиста Стародымова Николая Александровича из его книги «Боевой дневник Афганской войны». Вот его слова, о том какая ответственность легла на советских офицеров за жизни солдат: «Солдатам снимать бронежилет запрещают. Кто-то из офицеров сказал, что офицер сам за себя отвечает, а за солдата – офицер, потому о солдате заботиться нужно больше. Грубо, прагматично, но справедливо». Также большое значение имело взаимодействие с местным населением, которое было весьма сложным. Для примера можно привести несколько цитат, описывающих различные ситуации, которые возникали во время пребывания ограниченного контингента на территории ДРА: «Кто-то стрелял из-за дувала. Со стороны на-